

10.

16.

– 21.

–

24.

ЗАСТОСУВАННЯ АНТРОПОЛОГО-КОМУНІКАТИВНОГО МЕТОДУ В ДОСЛІДЖЕНІ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ USAGE OF ANTHRO-COMMUNICATIVE METHOD IN THE RESEARCH OF LEGAL BEHAVIOR

Гончарук А.П.,

аспірант Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Аналізується можливість застосування антрополого-комунікативного методу для дослідження правової поведінки. Робиться спроба визначити соціально-психологічні особливості, які впливають на спрямованість поведінки особи в сучасних умовах.

Ключові слова: правова поведінка, правова норма, антрополого-комунікативний метод.

Анализируются возможности применения антрополого-коммуникативного метода в исследовании правового поведения. Определяются социально-психологические особенности, оказывающие влияние на направленность поведения личности в современных условиях.

Ключевые слова: правовое поведение, правовая норма, антрополого-коммуникативный метод.

Author analyzes the applicability of anthropological and communication methods for the study of legal behavior. Attempting to determine the socio-psychological characteristics that affect the orientation behavior of people nowadays.

Key words: legal behavior, legal norm, anthropology-communicative method.

Функція забезпечення режиму законності та правопорядку, яка спрямована на неухильне додержання та виконання нормативних приписів усіма учасниками суспільних відносин, є однією з найважливіших функцій держави, що спрямована на створення належних умов для життєдіяльності громадян, суспільства в цілому, функціонування правової, політичної та інших систем[1, с. 100]. Отже, держава існує для регулювання суспільних відносин, що виникають в основному між людьми. Держава також встановлює певні правила поведінки у вигляді правових норм, які безпосередньо впливають саме на правову поведінку. Це підтверджується тим, що в атрибутивному значенні термін «держава» тлумачиться як устрій певних суспільних відносин, офіційний устрій певного суспільства[2].

На сьогодні найбільш універсальним методологічним підходом пізнання соціальних явищ є антропологія із своїм комунікативним методом дослідження[3, с. 25].

Пов'язано це з тим, що в його основу покладено сутність, природу та діяльність людини. При цьому людина визнається соціальною істотою, яка характеризується тими ознаками, що вона отримала у процесі життєдіяльності в межах певного суспільства, тобто в межах комунікації з іншими суб'єктами[4, с. 162].

Людина в процесі своєї життєдіяльності та комунікації з іншими людьми постійно вчиняє певні дії та обирає певну модель власної поведінки, яка може набувати різних форм. До основних форм поведінки у сфері права можливо віднести:

- *поведінку, яка врегульована нормами права*, тобто таку поведінку особи, яка чітко прописана в законодавстві у вигляді заохочення до вчинення певної моделі поведінки та заборони вчинення суспільно шкідливої поведінки;
- *поведінку, яка потенційно може бути врегульована нормами права*: до такої поведінки певним чином

можна віднести нові суспільні відносини, яких раніше не існувало в суспільстві, які ще не врегульовані нормами права, проте їх регулювання є необхідним для ефективного розвитку суспільства. Наприклад, раніше це були відносини в галузі кібернетики.

- *юридично байдужу поведінку*, як сферу поведінки, яка не може бути врегульована нормами права через об'єктивні умови та значення для суспільства (дружба, кохання тощо).

Таким чином, людина не може обійтись без вчинення правової поведінки, врегульованої правовими нормами. Застосування антрополого-комунікативного методу в дослідженні правової поведінки є надзвичайно актуальним у сучасній науці, адже отримані результати матимуть практичне значення для забезпечення ефективного виконання державою функцій врегулювання суспільних відносин та задоволення інтересів усіх суб'єктів суспільних відносин. Саме це і визначає актуальність дослідження правової поведінки.

Певним чином проблематику антрополого-комунікативного методу дослідження вивчали такі науковці, як: С.В. Бобровник, Т.В. Холостова, А.В. Поляков, О.А. Пучков, А.І. Ковлер, Н.С. Пилогіна та інші. Проте комплексного теоретичного дослідження правової поведінки через призму антрополого-комунікативного методу ще не здійснювалось.

Метою статті є аналіз певного теоретичного матеріалу щодо застосування антрополого-комунікативного методу в процесі дослідження правової поведінки та подальшого використання здобутих матеріалів у теоретичних дослідженнях проблеми правової поведінки.

Правова поведінка в науковій літературі визначається як передбачена нормами об'єктивного права соціально значуща свідомо-вольова поведінка індивідів або їх об'єднань, яка, як правило, спричиняє або здатна спричинити певні юридичні наслідки[5, с. 316].

Оскільки першою ознакою правової поведінки є *передбаченість нормами права*, доречно звернути увагу на те, що на підставі антрополого-комунікативного аналізу правових текстів можна отримати емпіричні дані про правові умови життєдіяльності індивіда, групи людей, держави і суспільства[6, с. 75-80]. Тобто прослідковується тісний зв'язок між правовою поведінкою та правовою нормою. Тому виникає питання, що з цих понять є первинним, а що вторинним, оскільки, з одного боку, правова норма може нав'язати певну модель поведінки суб'єктам правової поведінки, а з іншого боку, вже установлені правила, які впродовж тривалого часу мали місце в діяльності більшості суб'єктів правової поведінки, згодом набувають форми правової норми.

На нашу думку, законодавець не може створити правову норму без певного уявлення про відносини, які потребують регулювання, тому він фактично обирає з декількох вже існуючих моделей поведінки максимально бажану та ефективну, закріплюючи її в правовій нормі. Проте не виключаються випадки, коли законодавець створює норму, що врегульовує таку модель поведінки, яка не існує в суспільстві, щоб стимулювати певну сферу суспільних відносин, однак такі норми здебільшого залишаються (мертвими), оскільки поки націленість правової норми на фактично неіснуючі правовідносини не забезпечує виконання нею основної функції – регламентації поведінки особи.

За допомогою антрополого-комунікативного аналізу правових текстів можна виявити найгостріші проблеми та рівень ефективності правового регулювання відносин між суб'єктами права, модель яких закріплена в правовому тексті[7, с. 54-58]. Це може бути використане для перегляду законодавцем своїх намірів стосовно необхідності регулювання суспільних відносин і таким чином вплинути на правову поведінку.

С.В. Бобровник виокремлює три стадії антрополого-комунікативного аналізу правових текстів:

1. Теоретико-аналітична стадія, яка полягає у визначенні цілей правового документа або цілей правового регулювання.

2. Змістовно-онтологічна стадія, яка полягає в аналізі правового регулювання, модель якого міститься в юридичному тексті (документі).

3. Змістовно-комунікативна стадія, яка полягає в дослідженні спеціально-юридичного впливу права на діяльність людини, групи людей (об'єднань людей) та суспільства і вивченні динаміки правовідносин, що здійснюються завдяки правовому тексту (документові)[8, с. 126].

У межах першої стадії пізнається стан суспільних відносин та необхідність їх регулювання для певного закріплення правових норм та визначення правової поведінки.

У межах другої стадії визначається логіка впорядкування діяльності суб'єкта для зручнішого здійснення правової поведінки її суб'єктами. Причому законодавець може застосовувати санкції за вчинення суспільно шкідливої правової поведінки. Проте основною метою законодавця є регулювання суспільних відносин таким чином, щоб у суспільстві було доцільніше здійснювати суспільно корисну правову поведінку, ніж порушувати правові вимоги. Тут виникає питання щодо спрямованості держави на покарання винної особи чи на недопущення шляхом профілактики суспільно шкідливої поведінки.

З нашої точки зору, держава повинна виконувати стимулюючу роль права шляхом цілеспрямованості не на примус, не на покарання за здійснення суспільно шкідливої поведінки, а, навпаки, на заохочення вчинення суспільно корисної правової поведінки. Це може полягати в заохоченні здійснення суспільно корисної діяльності в малорозвинених секторах економіки, зокрема дотації у сільському господарстві.

У межах третьої стадії пізнається суть правовідносин, які можуть перебувати в динамічному стані, постійно еволюціонувати та змінюватись. Це викликає обов'язок законодавця постійно стежити за динамікою права і ефективно реагувати на зміни в суспільному житті.

Наступною ознакою правової поведінки є *соціальна значущість*, пов'язана з тим, що будь-які вчинки людей впливають на систему суспільних відносин (або позитивно, або негативно). У силу своєї соціальної значущості будь-який людський вчинок викликає людську реакцію – схвалення або ж осуд. У цьому й виявляється соціальна характеристика (оцінка) поведінки, яка може бути або суспільно корисною, або суспільно шкідливою (небезпечною)[9, с. 350].

Саме осуд з боку оточуючих в основному й визначає динаміку правової поведінки. Наприклад, людина, її життя та здоров'я вважаються найбільшою цінністю в Україні. Існує стійке переконання в тому, що вбивство є суспільно шкідливою поведінкою. Проте в Радянському Союзі існувала смертна кара за деякі види злочинів, що було зумовлено тим, що більшість населення Радянського Союзу схвалювала такий вид покарання.

Також правова поведінка повинна мати *вольовий та свідомий характер*: оскільки вона здійснюється суб'єктами, то вони повинні адекватно усвідомлювати обставини, характер поведінки і мати можливість здійснювати свою волю, скеровувати свої вчинки[10, с. 197]. Тобто прояв правової поведінки безпосередньо залежить від певних психологічних якостей людини, правової культури та ставлення до власних вчинків як самої особи, так й інших осіб, і держави в цілому. Особа, яка проходить процес соціалізації в певному середовищі, набуває якостей, які вважаються суспільно корисними. Проте при зміні середовища (переїзд в іншу країну) ці якості можуть вважатися суспільно шкідливими. У цьому ви-

падку особа проходить процес адаптації своєї поведінки до даного середовища, зміни світогляду та скерування своїх вчинків відповідно до нових правил. Проте, коли в новому середовищі з'являється велика група осіб, їй легше дотримуватись усередині групи власних традицій, які можуть суперечити правовим нормам нового середовища. В цьому випадку саме середовище певною мірою адаптується до традицій цієї групи шляхом адаптування правових норм до нових умов.

Свідомий характер правової поведінки повинен відображатись в усвідомленні власних дій. Якщо особа не усвідомлювала шкідливість свого вчинку, то вона не може відповідати за цей вчинок, так само як особа, яка усвідомлювала його шкідливість, але все одно його здійснила. Хоча, звичайно, незнання закону не звільняє від відповідальності, тут йдеться про меншу ступінь відповідальності за умови, якщо особа не усвідомлювала шкідливості власних дій. Також варто звернути увагу на те, що відповідальність може збільшуватись у випадку рецидиву.

Варто погодитися з позицією О.М. Костенко, який запропонував генераційно-регуляторну модель поведінки людини, засновану на «законі годинника». Відповідно до цієї моделі воля людини – це здатність генерувати поведінку, а свідомість людини – це здатність регулювати поведінку. Таким чином, згідно із законом годинника воля відіграє роль «пружини», а свідомість – роль «маятника» у механізмі людської поведінки[11]. Тобто саме свідомість відповідає за те, якою буде поведінка: суспільно корисною чи шкідливою. Нормальний стан свідомості – це стан, при якому правова поведінка націлена на суспільну користь. Якщо правова свідомість деформується під впливом різних чинників, тоді людина може виявляти суспільно шкідливу поведінку.

Наступною ознакою правової поведінки є **здатність правової поведінки викликати юридичні наслідки**. Визначаючи певну поведінку правовою, ми тим самим визнаємо її вплив на виникнення, зміну чи припинення правових відносин. Здійснення прав, виконання обов'язків, а також їх порушення зазвичай породжує ті чи інші юридичні наслідки[12, с. 39].

Проте не можна стверджувати, що юридичні наслідки, які мають місце в суспільстві, завжди викликані правовою поведінкою особи, оскільки юридичні наслідки в деяких випадках виникають без впливу на них правової поведінки.

Варто звернути увагу на те, що за словами Н.С. Пиллюгіної, головне завдання антрополого-комунікативного

методу правового пізнання – це зміна правосвідомості щодо застосування суб'єктно-об'єктних відносин суб'єктно-суб'єктивними, тобто включення перших в об'єм других[13, с. 11-17].

Варто погодитися з твердженням науковця, оскільки комунікація, а згодом і прояв правової поведінки, відбувається в людському спілкуванні, тобто суб'єкта з суб'єктом, а не суб'єкта з об'єктом. Проте це не виключає, що правова поведінка може здійснюватись одним суб'єктом (самостійно), при цьому явної комунікації з іншими людьми може не виникати.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що найбільш універсальним методологічним підходом пізнання соціальних явищ є антропологія із своїм комунікативним методом дослідження. У результаті його використання можна зазначити, що поведінка людини може набувати таких форм: *поведінка, яка врегульована нормами права; поведінка, яка потенційно може бути врегульована нормами права; юридично байдужа поведінка*.

Законодавець фактично обирає з декількох вже існуючих моделей поведінки максимально бажану та ефективну, згодом закріплюючи її в правовій нормі.

Застосування антрополого-комунікативного методу в дослідженні правової поведінки може бути використане для перегляду законодавцем власних позицій щодо необхідності врегулювання суспільних відносин та визначені впливу на правову поведінку. Метою законодавця є врегулювання суспільних відносин таким чином, щоб у суспільстві було доцільніше здійснювати суспільно корисну правову поведінку. Осуд з боку оточуючих в основному й визначає динаміку правової поведінки.

Прояв правової поведінки безпосередньо залежить від певних психологічних якостей людини, правової культури та ставлення до власних вчинків як самої особи, так й інших осіб, і держави в цілому.

Серед основних переваг застосування антрополого-комунікативного методу в дослідженні правової поведінки є те, що антрополого-комунікативне пізнання об'єднує теоретичну та практичну сферу буття правової поведінки та пріоритетність застосування стимулюючого правового впливу в регулюванні правової поведінки. Дає змогу передбачити необхідність удосконалення правового забезпечення людської комунікації, яке повинно реалізовуватись не за допомогою апарату примусу, заборон та обмежень, що відображають насильницький аспект права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цвік М.В., Петришин О.В. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих закладів]. – Х.: Право, 2011. – 584 с.
2. Копейчиков В.В. Правознавство: [Підручник]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
3. Бобровник С.В. Компромiс i конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: Монографія. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. – 384 с.
4. Честнов И.Л. Принцип диалога в современной теории права: проблемы правопонимания: дис. ... доктора юрид. Наук: 12.00.01. – СПб., 2002. – 598 с.
5. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання третє. – Х.: Одисей, 2012. – 327 с.
6. Холостова Т.В. Человек как предмет социально-антропологического исследования // Очерки социальной антропологии. – СПб.: Петрополис, 1995. – 356 с.
7. Пучков О.А. Антропологическое постижение права: Монография. – Екатеринбург: Уральская гос. Юрид. Академия, 1999. – 383 с.
8. Бобровник С.В. Антрополого-комунікативний метод як засіб пізнання компромісу і конфлікту у трансидентній та іманентній складовій права: Правова держава. Випуск 21. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. 423 с.
9. Гада Е.О., Білозоров Є.В., Завальний А.М. та ін. Теорія держави і права: [Підручник]. / за заг. ред. Е.О. Гіди. – К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2011. – 259 с.
10. Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права: [Навчальний посібник]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
11. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу. – К.: Атіка. – 2008. – 352 с.
12. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. – М.: Наука. – 1982. – 287 с.
13. Пиллюгина Н.С. Антропологический метод познания права: теоретико-правовой анализ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Спец.: 12.00.01. – Кубанский гос. ун-т, 2009. – 25 с.